

PALEO- AKTUEEL

3

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1992, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Foto omslag: Wijnaldum (foto D.M. Visser, Fries Museum)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0298-4

PALEO-AKTUEEL

3

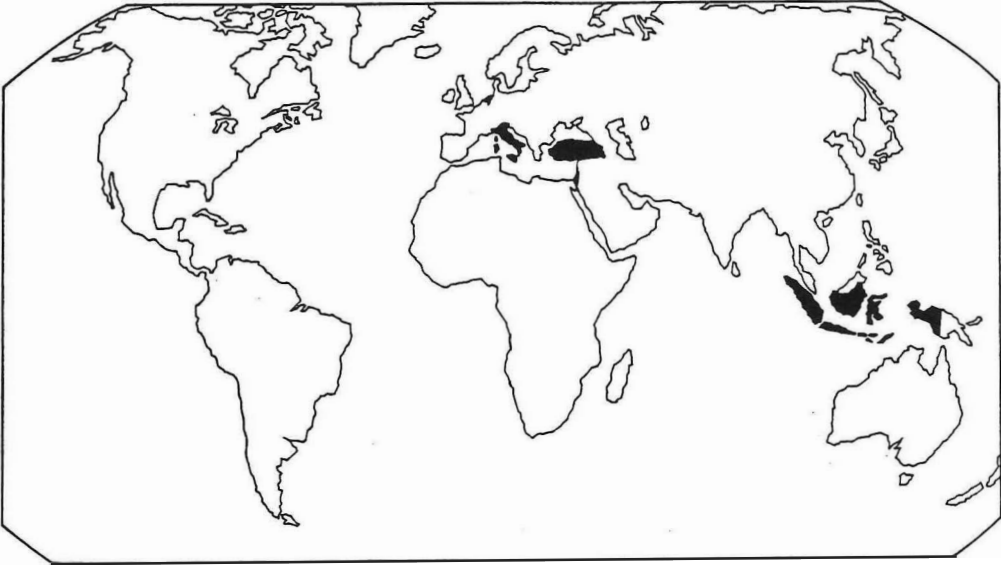
redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos

Biologisch-Archaeologisch Instituut

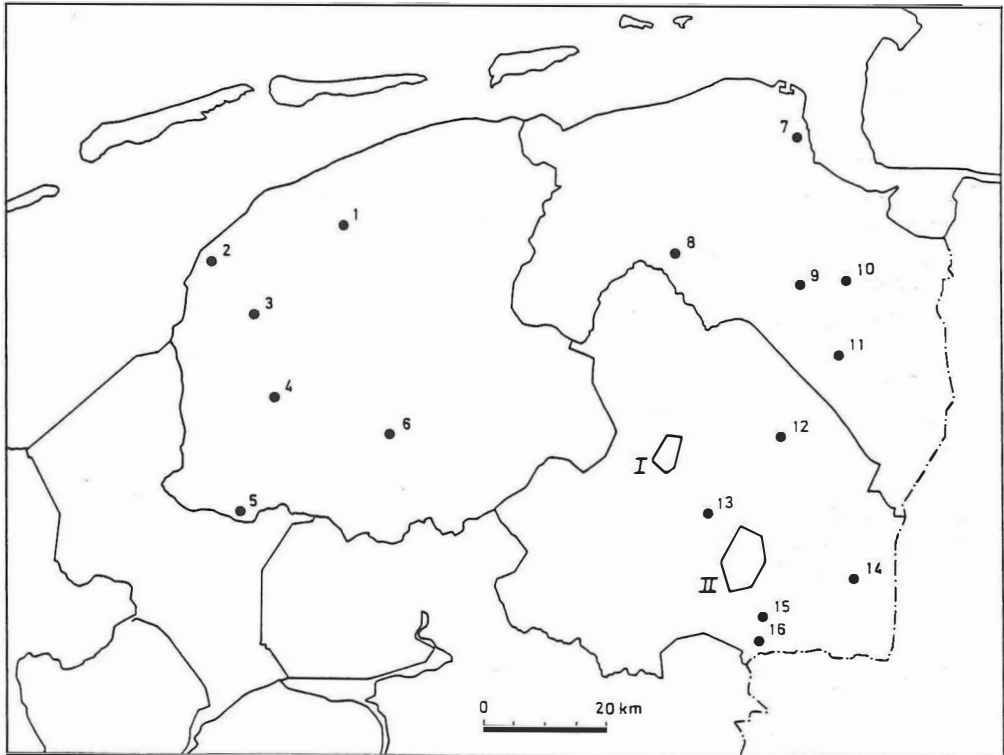
Groningen, 1992

In deze aflevering: Indonesië, Israel, Italië, Nederland, Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland:

1. Britsum; 2. Wijnaldum; 3. Tritsum; 4. IJlst; 5. Oudemirdum; 6. Oudehaske; 7. Bierum;
8. Groningen; 9. Zuidbroek; 10. Scheemda; 11. Nieuwe Pekela; 12. Bronneger; 13. Orvelte;
14. Nieuw-Dordrecht; 15. Dalen; 16. Coevorden; I. Laaghalen/De Haar; II. Mars- en
Westerstroom.

INHOUD

Voorwoord

G.-J. BARTSTRA	
Het BAI op Sumatra: een kort bezoek en geen <i>Homo erectus</i>	9
J. MOLEMA ET AL.	
Mammoetvondsten uit Orvelte, gemeente Westerbork (Dr.)	14
J. SCHELVIS	
Mijten en mammoeten	26
D. STAPERT	
Een bladspitsfragment van de Aardjesberg (Hilversum, N.H.): bewoning tijdens het midden-pleniglaciaal?	29
D. STAPERT	
Een <i>biface partiel</i> in de collectie Vermaning van het Drents Museum	33
Y. DIJKSTRA, M. NIEKUS & D. STAPERT	
Het onderzoek van de Ahrensburg-vindplaats te Oudehaske (Fr.) in 1991	37
O.H. HARSEMA	
Het eerste broodje vlees: gedachten over de oorsprong van de agrarische bestaanswijze	44
H. BUITENHUIS	
Archeozoologisch onderzoek bij de zee van Marmara, Turkije	50
W.A. CASPARIE, J.G. STREEFKERK & R.J. ZANDSTRA	
De neolithische veenweg van Nieuw-Dordrecht (Dr.). Een archeologisch monument op de helling	55
J.N. LANTING	
Aanvullende ¹⁴ C-dateringen	61
J. JELSMA	
Een archeologische inventarisatie in Drenthe	64
Y. DIJKSTRA	
Een archeologische inventarisatie in ruilverkaveling Laaghalen en EOT De Haar (Dr.)	69
P.B. KOOI	
Bierum (Gr.), Driestromenland	73

C.M. HAVERKORT & J.M. PASVEER Geautomatiseerde opslag en bewerking van gegevens met betrekking tot menselijk skeletmateriaal	78
A.T. CLASON & L. VAN ES De oeros - <i>Bos primigenius</i> - van Britsum (Fr.)	81
E. TAAYKE & E. KNOL Het vroeg-middeleeuwse aardewerk van Tritsum, gem. Franekeradeel (Fr.)	84
J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA Wijnaldum en Friesland in de vroege middeleeuwen: een opgraving in socio-politiek perspectief	89
J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA De organisatie van de terpopgraving bij Wijnaldum (Fr.)	93
T. LOOIJENGA & J. ZIJLSTRA Een gouden hanger met runeninscriptie uit Wijnaldum (Fr.)	97
S. BOTTEMA De lijkwade van Turiijn. Het palynologisch onderzoek	101
A. VERHOEVEN Productie van kogelpotten in Friesland	105
W. PRUMMEL Resten van dieren van het 'Ol Kerkhof' te Scheemda (Gr.)	109
A. MENNENS-VAN ZEIST Groningen als handelscentrum in de latere middeleeuwen	112
G.L.G.A. KORTEKAAS, A. MENNENS-VAN ZEIST, B. HAVINGA, K. HELFRICH, R. KONING & M. STAAL Graven aan de rand van Groningen (Gr.)	118
V.T. VAN VILSTEREN De 14e-eeuwse schatvondst van Coevorden (Dr.)	123
J.T. ZEILER & D.C. BRINKHUIZEN Faunaresten uit een turfschip	127
D.C. BRINKHUIZEN Ansjoavis voor Batavia	132
A.F.L. VAN HOLK Het gebruik van de ruimte aan boord van een binnenschip	136
S. BOTTEMA De bedreiging van wilde stamvormen door van hen afgeleide huisdieren	140

VOORWOORD

Deze derde aflevering van *Paleo-aktueel* geeft een eerste indruk van enige van de onderzoeksactiviteiten van het Biologisch-Archaeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen in 1991. De auteurs zijn tenzij anders vermeld verbonden aan het BAI.

De Engelse samenvattingen werden verbeterd door A.C. Bardet.

Paleo-aktueel 1 is inmiddels uitverkocht; aflevering 2 is nog te bestellen op het op het schutblad vermelde adres.

De redactie

AANVULLENDE ¹⁴C-DATERINGEN

J.N. Lanting

In *Paleo-aktueel* 1 en 2 zijn enkele opgravingen en vondsten beschreven, waarvoor thans ¹⁴C-dateringen bekend zijn. Aangezien niet verwacht wordt, dat deze opgravingen en vondsten op korte termijn elders uitvoeriger behandeld zullen worden, is dit de aangewezen plaats om de dateringen wereldkundig te maken.

Nieuwe Pekela (Groenendijk & Smit, 1989)

Van deze opvallend grote vindplaats van mesolithische artefacten (800x40 m) werd in 1989 een gedeelte met een oppervlak van 0,6 ha onderzocht. In dit stuk werden 323 haardkuilen ontdekt. Daarvan zijn 22 gedateerd (GrN-13750, 13751, 18821-18840). Van de dateringen vallen 21 in de periode 8490±50 - 7870±70 BP. Eén datering wijkt aanzienlijk af: 9110±45 BP. Het ziet er dus naar uit, dat deze locatie gedurende enkele eeuwen voortdurend door mesolithische jagers werd bezocht. Zelfs een simpel, maar zeer regelmatig bezocht extractiekampje kan zo uitgroeien tot een enorme vindplaats van vuursteenartefacten.

Bronneger-Voorste Diep (Kroezenga et al., 1991)

In maart 1990 werden in grond die kort tevoren was opgebaggerd uit het kanaal Buienen-Schoonord fragmenten van een pot van de Swifterbantcultuur en brokstukken van twee complete edelhertgeweien gevonden. De beide geweien bestaan uit de stangen, verbonden door een klein stuk schedeldak. Scherven en geweifragmenten lagen over een oppervlak van niet meer dan 2½x2½ m verspreid. Daaruit viel af te leiden dat ze ook dicht bij elkaar gelegen moeten

hebben op de bodem van het kanaal, dat ter plaatse het gekanaliseerde Voorste Diep is. De aard van de vondsten, en de vondstomstandigheden wezen in de richting van een opzettelijke deponering in het riviertje. Om meer zekerheid te krijgen, werd besloten beide geweien en verkoold materiaal ('kookresten') op de wand van de pot te laten dateren in Oxford. De resultaten zijn:

aankoeksel pot	OxA-2908	5890±90 BP
gewei I	OxA-2909	5720±90 BP
gewei II	OxA-2910	5970±90 BP

De gemiddelde waarde is 5860±55 BP.

De dateringen bevestigen m.i. het depotkarakter van de vondst. Verrassend is de hoge ouderdom. Het oudste Swifterbantmateriaal uit Flevoland dateert van rond 5500 BP, terwijl de 'klassieke' oeverwalvindplaatsen tussen 5300-5200 BP te plaatsen zijn. Niet alleen hebben we hier dus te maken met het oudste, met zekerheid gedateerde Swifterbant-aardewerk, ook wordt door deze datering het gat tussen het jongste mesolithicum in Noord-Nederland (6100-6000 BP) en het vroegste neolithicum grotendeels overbrugd.

Dalen-Huidbergsveld (Kooi, Delger & Klaassens, 1989)

Hier werden op vindplaats 1 de resten van een grotendeels vernield vlakgrafveldje van de Trechterbekercultuur, en een kringgreppel onderzocht. Dat deze greppel het restant zou zijn geweest van een vernielde grafheuvel is overigens niet zeker. In de afgelopen jaren heeft W. Finke van het Westfälisches Museum für Archäologie in Münster twee keer een grote kringgreppel aangetroffen ter plaatse van een vlakgraf-

veldje van de Trechterbekercultuur (Gittrup; Heek-Averbeck). Weliswaar kon door hem geen direct verband tussen graven en greppel worden aangetoond, maar nu drie van deze gevallen bekend zijn, moet toch serieus rekening gehouden worden met een mogelijk verband. In Dalen hebben enkele van de voor de opgraving vernielde graven binnen deze greppel gelegen.

In één van de vlakgraven waren sporen van een aangekoelde bekisting aanwezig. De grafgif (No. 1) was een typische amfoor van Horizont 5 volgens Brindley (1986), met een versiering in Anlo-Uddelermeer stijl. Houtskool van de bekisting werd gedateerd: GrN-18785 4460±80 BP. De uitkomst past goed in de serie dateringen voor TRB-aardewerk in het algemeen, en van Horizont 5-aardewerk in het bijzonder (Brindley, 1986: pp. 104-105, en fig. 10).

Op vindplaats 2 werd een geëgaliseerde grafheuvel met onderbroken ringsloot, een tangentiale nabijzetting en een verstoorde centrale crematiebijzetting onderzocht. Van de laatste (No. 21) staat niet met zekerheid vast, dat het de primaire bijzetting betreft, maar waarschijnlijk is het wel. Houtskool dat tussen de verbrande beenderen werd gevonden, werd gedateerd: GrN-18787 3325±17 BP.

Het tangentiale graf bevatte sporen van een verkoelde bekisting, en crematieresten met veel houtskool (No. 19). De datering daarvan was: GrN-18786 3385±35 BP.

Beide dateringen zijn overeenkomstig de verwachtingen. Grafheuvels met ringsloot zijn kenmerkend voor de eerste helft van de midden-bronstijd (ruwweg 3500-3250 BP); tangentiale nabijzettingen treden binnen deze periode laat op.

Dalen-Eldijk (Lanting & Ufkes, 1989)

Hier werd in november 1989 een crematiegraf van de Klokbeekercultuur ontdekt, dat binnen een kringgreppeltje was gelegen. De grafgift was een verbrande polsbeschermmer van steen met 2 doorboringen. Enkele meters buiten de greppel werd een kleine klokbeker gevonden. De relatie

graf-klokbeker is niet duidelijk. Houtskool uit de crematieresten werd gedateerd: GrN-18673 3930±55 BP.

Zuidbroek (Groenendijk, 1991)

Eén van de palen van het paalwerk aan de voet van een middeleeuwse binnendijk onder de Oude Dijksterweg werd bemonsterd voor ¹⁴C-datering. De uitkomst is verrassend jong: GrN-18800 290±30 BP.

Na calibratie levert dit een traject in kalenderjaren op, lopend van ca. 1475 tot ca. 1670 AD.

Aangezien de middeleeuwse binnendijk pas in het begin van de 16e eeuw onder Dollardafzettingen verdween, kan het paalwerk inderdaad als een onderdeel van de oude middeleeuwse binnendijk worden gezien, zoals Groenendijk wil. Het gaat dan echter wel om een zeer late toevoeging. Het paalwerk bevindt zich aan de Dollardzijde, en juist aan die kant is in de late 15e eeuw versterking nodig.

Summary

¹⁴C-dates have been obtained for some of the finds, published in Paleo-aktueel 1 and 2. Of the 323 hearth-pits excavated at Nieuwe Pekela 22 were dated, 21 to the period 8490±50 - 7870±70 BP, and 1 to 9110±45 BP. This site appears to have been visited regularly over several centuries. This may explain the size of the site.

Soot on the wall of the Swifterbant pot and the two complete red deer antlers from Bronneger-Voorste Diep were dated in Oxford to 5890±90, 5720±90 and 5970±90 BP, respectively. The mean value is 5860±55. The dates seem to confirm that pot and antlers were deposited at the same time.

A TRB flatgrave from Dalen-Huidbergsveld was dated to 4460±80 BP. The disturbed central cremation pit and the tangential secondary burial in a leveled burial mound were dated to 3325±17 and 3385±35 BP.

The Bell Beaker grave with wristguard

from Dalen-Eldijk was dated to 3930 ± 55 BP.

One of the posts of a wooden screen in front of a medieval inland-dike near Zuidbroek was dated to 290 ± 30 BP. Calibration indicates that this screen must have been constructed after 1475 AD. The over-lying Dollard clay was deposited from the early 16th century on. Re-enforcement of the dike at its Dollard-side somewhere around 1500 AD is likely.

Literatuur

Brindley, A.L., 1986. The typo-chronology of TRB West Group pottery. *Palaeohistoria* 28, pp. 93-132.

Groenendijk, H.A., 1991. Middeleeuwse bedijking aan de rand van de Dollard bij Zuidbroek (Gr.). *Paleo-aktueel* 2, pp. 118-122.

Groenendijk, H.A. & J.L. Smit, 1989. Nieuwe Pekela: mesolithisch onderzoek op site-niveau in de Groninger Veenkoloniën. *Paleo-aktueel* 1, pp. 21-24.

Kooi, P.B., G. Delger & K. Klaassens, 1989. Vlakgraven en grafheuvels op het Huidbergsveld bij Dalen (Dr.). *Paleo-aktueel* 1, pp. 40-44.

Kroezenga, P., J.N. Lanting, R.J. Kusters, W. Prummel & J.P. de Roever, 1991. Vondsten van de Swifterbantcultuur uit het Voorste Diep bij Bronneger (Dr.). *Paleo-aktueel* 2, pp. 32-36.

Lanting, J.N. & A. Ufkes, 1989. Klokbe-kervondsten bij Dalen (Dr.). *Paleo-aktueel* 1, pp. 45-47.